

Významné hnízdiště rorýse obecného v Praze – Hostivaři

V průmyslové oblasti na východním okraji Prahy se nachází jedno z největších hnízdišť rorýsů obecných (*Apus apus*) v České republice, na jednotlivé budově možná vůbec největší. Veřejnosti, ať již laické nebo odborné, však vzhledem k omezené dostupnosti není téměř známé. Dokud jsem na hnízdiště neupozornil, nevěděly o něm ani příslušné úřady ochrany přírody. V tomto článku bych tedy rád seznámil čtenáře s tímto obdivuhodným přírodním jevem. Sledování hnízdění rorýsů si pozornost zaslouží i proto, že např. mezi lety 1989–2000 klesla početnost tohoto druhu v Praze o 45 % a v současnosti při stupňujícím se trendu zateplování a rekonstrukcí domů klesá dostupnost míst k hnízdění ještě rychleji.

Je známo, že první rorýsi obecní se při návratu z afrických zimovišť nad územím České republiky pravidelně objevují v polovině dubna (výjimečně i dřívě). Ke svým hnízdům, která využívají opakovaně po mnoho let, však přilétají teprve v posledním dubnovém týdnu (v případě mimořádně nepříznivého počasí až v prvních dnech května). Datum jejich příletu na hnízdiště se obvykle neliší o více než jeden nebo dva dny. Tito první ptáci ale představují jen část zdejší populace, většina u nás hnízdících rorýsů přilétá během první poloviny května. Mladí rorýsi narození v předchozím roce, kteří nejsou pohlavně dospělí, přilétají až v průběhu druhé poloviny června. Využívají svého prvního návratu k vyhledávání míst vhodných pro budoucí hnízdění.

Dospělí rorýsi se brzy po příletu páří a opravují hnízda, případně budují nová. Za ideálních podmínek 10–14 dní po příletu začínají sedět na vejcích. Často však nepříznivé počasí, vzájemné boje o obsazení hnízdního teritoria apod. prodlužují období snášení vajec a sezení na nich. Společně s rozdílnou dobou příletu na hnízdiště to způsobuje v rorýsi populaci až několikátýdenní rozptýl v průběhu hnízdění jednotlivých párů. Přes tyto velké rozdíly je možné pro rorýsy v ČR stanovit jakýsi průměrný hnízdní kalendář (tab. 1).

Největší počty rorýsů na českých hnízdištích jsou pozorovány v posledním týdnu června a v první polovině července – tento čas lze proto považovat za vrchol jejich hnízdní sezony. Tehdy jsou přítomni všichni dospělí jedinci pečující o mláďata, další dospělci, kteří z nějakého důvodu v daném roce nehnízdí, a také mladí ptáci narození v předchozím roce. Kolem poloviny července se počty ptáků v blízkosti hnízd na několik dní ještě zvyšují, protože vylétá první část nově dorostlých mláďat. Tato mláďata a jejich rodiče se však také jako první záhy vydávají na svou cestu k zimovišti. V druhé polovině července se

proto počet rorýsů na hnízdištích snižuje – další dorostlá mláďata opouštějí hnízda a odlétají i s rodiči směrem na jih. O odletu nehnízdících rorýsů není dostatek informací, ale pravděpodobně i oni odlétají postupně. Podle mého odhadu do konce července odlétá z našich hnízdišť asi 80 % rorýsů, zbývající dokončují hnízdění a odlétají v průběhu srpna. Jedinci z velmi opožděných hnízdění opouštějí Českou republiku dokonce až v září.

Způsob života rorýsů obecných nemá mezi ostatními ptačími druhy u nás obdoby, protože jsou přizpůsobeni k trvalému pobytu ve vzduchu. Ve vzduchu (za letu) přijímají potravu, pijí vodu, vyměšují i spí, dokonce se dovedou v letu pářit. Usedají pouze kvůli hnízdění. Pro umístění hnízd slouží rorýsům různé dutiny. V dávné minulosti byly pouze ve stromech a skalách, v posledních stoletích pak téměř výhradně v lidských stavbách. Na zděných domech se sedlovými střechami nejčastěji využívají prostory mezi horním okrajem obvodových zdí a dolními konci trámů nesoucích střechu, na panelových budovách pak izolační prostory ve dvojitém stropu nad posledním poschodím, do nichž vnikají postranními větracími otvory. Dovedou využít i jiné alespoň částečně uzavřené štěrbin, např. mezery mezi panely, místa po vypadlých cihlách apod. Nález rorýsiho hnízda mimo stavby je už výjimečnou událostí.

Tab. 1 Průměrná data hnízdění rorýse obecného (*Apus apus*) v České republice

Přílet na hnízdiště	1.–7. 5.
Páření, oprava nebo budování hnízda	8.–14. 5.
Snášení vajec	15.–21. 5.
Sezení na vejcích (inkubace)	22. 5.–10. 6.
Líhnutí mláďat	11.–17. 6.
Krmení a péče o mláďata	18. 6.–22. 7.
Odlet mláďat a rodičů	23.–29. 7.

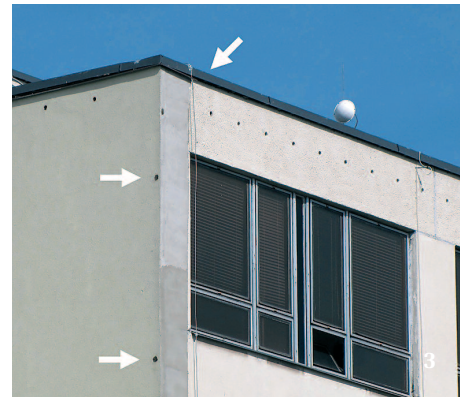
Rorýsi jsou ptáci společnější, nejčastěji je můžeme vidět létat v malých či větších skupinách, vzácněji i v hejnech čítajících 100 a více jedinců. Hnízda si stavějí pokud možno blízko sebe, čímž vznikají hnízdní kolonie. Členové jednotlivých kolonií létají často společně. Patří k nim mnohdy i nehnízdící jedinci. Ve městech, kde je hnízdních kolonií více, zaujímá každá z nich oblast o poloměru asi několik set metrů. Jestliže déle než jeden den trvá chladné a deštivé počasí, nehnízdící rorýsi dočasně odlétají do míst vzdálených až stovky kilometrů, v nichž jsou v tu dobu příznivější podmínky. Z rozdílu v počtech rorýsů zjištěných za pěkného a za zhoršeného počasí tak můžeme usuzovat na podíl hnízdících a nehnízdících jedinců v dané kolonii. Osamělí jedinci opožděně hnízdících rorýsů se při lovu potravy přidávají k jirčákům nebo vlaštovkám.

Podle vyhlášky č. 395/1992 Sb. patří rorýs obecný v České republice mezi zvláště chráněné druhy živočichů v kategorii ohrožený. Přitom rorýsi jsou u nás v současnosti zatím hojní (odhadem asi 80 až 100 tisíc hnízdících párů), určitě hojnější než mnohé jiné druhy ptáků. Jaký je tedy důvod jejich ochrany? Kvůli stavebním úpravám budov v minulých 20 letech každý rok v ČR zaniklo a v současnosti zaniká několik tisíc rorýsih hnízd (počet nově vzniklých hnízd je proti tomu nepatrný). Pokud bude tento trend pokračovat, bez ochranných opatření by tak u nás během několika desetiletí rorýsi zcela vymizeli. V některých českých městech, resp. jejich částech, kde byli dříve běžní, již k vymizení došlo. Česká populace rorýsů je v období hnízdění téměř úplně závislá na existenci vhodných staveb. Tento stav vznikl postupným vývojem, nicméně v současné době bez ochoty lidí nechat je hnízdit na svých domech již nemohou rorýsi u nás dlouhodobě přežít (návrhy na možná opatření umožňující zachování hnízdišť i po zateplení budov lze najít na <http://www.rorysi.cz/rorysi>). Porušování pravidel ochrany těchto ptáků z nedostatku informací vede k hrozivému úbytku jejich hnízdišť. Naštěstí stále najdeme i místa, kde se zatím daří rorýsům dobře.

Sledované hnízdiště

Hnízdiště se nachází v budově Výzkumného ústavu potravinářského Praha (VÚPP), v. v. i., v Radiové ulici v Praze 10 – Hostivaři. Tato čtyřposchodová panelová stavba obdélníkového půdorysu měří 18 × 75 m a její kratší strany jsou orientovány přibližně na jih a sever. U jižního a severního konce budovy vyčnívají nad plochou střechu nástavby se strojovnamí výtahů. Pro hnízdění rorýsů je důležité, že blízko horních okrajů stěn jsou po celém obvodu budovy ve vodorovné řadě kulaté otvory o průměru 4–5 cm, vzdálené od sebe asi 60 cm. Tyto otvory vedou skrz panely do vzduchových izolačních prostor ve dvojitém stropu nad 4. poschodím. Stejný otvor jsou také na obou výtahových věžích. Celkem je jich na této stavbě přibližně 300.

Budova VÚPP stojí v průmyslové zóně na východním okraji Prahy, v okolí nejsou žádné obytné domy. Některé zatím nezastavěné pozemky mají neudržované porosty trávy a keřů. Stáří budovy je přes 20 let,

1 Mládě rorýše obecného (*Apus apus*), které vypadlo z hnízda. Foto M. Beran

2 Budova Výzkumného ústavu potravinářského, pohled z Radiové ulice – významné hnízdiště rorýše obecného v Praze

3 Bílé šípky ukazují otvory sloužící rorýsům jako vstup k hnízdům, včetně místa pod horním oplechováním jižní stěny. Snímky P. Molíka, pokud není uvedeno jinak

výzkumný ústav v ní sídlí od r. 1989. Rorýsi přilétají každý rok a hnízdí především ve zmíněných izolačních prostorách nad 4. poschodím. Zatímco zpočátku (přibližně kolem r. 2000) zde hnízdili asi jen v malém počtu a jejich přítomnost lze předpokládat pouze na základě zpětné extrapolace vývoje početnosti zdejší kolonie, v posledních letech je jich už tolik a jejich projevy jsou tak nápadné, že nikdo ze zaměstnanců nebo návštěvníků VÚPP nemůže říci, že by o nich nevěděl. Rorýsi mají hnízda na všech stranách budovy, nejsou ale rozmístěna rovnoměrně. Nejvíce jich je v jižní polovině budovy, tj. na krátké jižní straně a jižních částech západní a východní stěny. Naopak na krátké severní straně (nejblíže k dálniční komunikaci) a v severních částech západní a východní stěny jsem zjistil méně hnízd. Ptáci dlouhodobě hnízdí také na východní straně obou výtahových věží.

Tuto hnízdní kolonii jsem začal sledovat v r. 2004 a od té doby se každý rok početnost rorýsů zvyšovala. V r. 2004 bylo možné v hnízdním období před vylétnutím mláďat pozorovat kolem budovy VÚPP asi 10 jedinců. V r. 2007 jich bylo přibližně třikrát více, takže jsem jejich početnost odhadl na 15–20 hnízdních párů.

V průběhu hnízdní sezony r. 2006 jsem začal systematická pozorování, z nichž mimo jiné vyplývají data uvedená v tab. 2. Časový rozdíl mezi daty prvního a posledního pobytu rorýsů na hnízdišti udává délku hnízdní sezony – většinou trvala téměř čtyři měsíce. Jen v r. 2007 byla nápadně (o dva týdny) kratší, a to z důvodu velmi příznivých podmínek. Další mimořádností byl časný přilet rorýsů v r. 2010. Za okolí hnízdiště uvedené v tab. považuji prostor do vzdálenosti asi 2,5 km – na tuto vzdálenost lze dalekohledem rozeznat rorýše.

Počínaje r. 2007 jsem zjišťoval také vlety rorýsů do (a výlety z) výše zmíněných otvorů při horních okrajích stěn budovy a vedl o tom záznamy. Po jejich zpracování jsem zjistil, že v budově VÚPP v r. 2007

Tab. 2 Data prvních přiletů a posledních odletů rorýsů obecných na hnízdišti

Rok	2006	2007	2008	2009	2010
První rorýs v okolí (do 2,5 km)	–	23. 4.	22. 4.	26. 4.	21. 4.
První rorýs na hnízdišti	–	28. 4.	27. 4.	27. 4.	23. 4.
Poslední rorýs na hnízdišti	19. 8.	9. 8.	24. 8.	20. 8.	21. 8.
Poslední rorýs v okolí	1. 9.	14. 8.	5. 9.	26. 8.	6. 9.

hnízdilo až 36 párů. Přitom počet otvorů, do nichž ptáci vlétali, byl ještě větší, ale předpokládám, že některé páry využívaly dva i tři sousední otvory. Protože konstrukce budovy nedovoluje pozorovateli přístup k hnízdům, není možné tento předpoklad ověřit, avšak domnívám se, že kdybych počítal na každý zjištěný vletový otvor jedno hnízdo, vedlo by to k příliš vysokému počtu hnízd, které neodpovídá pozorované početnosti rorýsů.

Jak už jsem uvedl, r. 2007 byl pro rozmnožování těchto ptáků příznivý, a tak v polovině července se jich po vylétnutí mláďat kolem budovy pohybovalo najednou 65–70. Po započítání jedinců z opožděných hnízdění lze odhadnout celkový počet v kolonii v tomto roce na nejméně 140. (Slovem nejméně vyjadřuji to, že se mi zatím nepodařilo zjistit počty dospělých nehnízdících jedinců a uváděná čísla tak představují pouze součty rodičů a jimi obvykle odchovaných mláďat, která bývají v každém hnízdě nejčastěji dvě až tři. V některých případech to může být jen jedno, nebo výjimečně až čtyři mláďata, jsou ovšem i páry, jimž se nepodaří odchovat žádného potomka.)

Od října 2007 do března 2008 byly na západní straně budovy VÚPP prováděny stavební práce (výměna oken a vnější obložení stěny vrstvou izolačního materiálu), při nichž polovina předtím existujících rorýsích hnízd zanikla. Nicméně i poté rorýsi některá hnízda na této straně budovy dále používali a počet hnízd v budově se nepřestal zvyšovat. V r. 2008 zde hnízdilo až 42 párů rorýsů, v r. 2009 asi 50 párů, v r. 2010 asi 54 párů a v r. 2011 asi 57 párů (data z let 2009–11 jsou předběžná).

Ve většině případů považuji existenci rorýsích hnízd za prokázanou, u některých z nich však nemám dostatek pozorování a pokládám je za hnízda možná, ne jistá. Také se mohlo stát, že jsem některá hnízda nezaznamenal.

Jako zajímavost bych rád uvedl, že na podzim 2008 strakapoud velký (*Dendrocopos major*) vyhloubil několik dutin v obložení západní stěny budovy. Ve dvou z těchto dutin umístěných nad sebou blízko jihozápadního rohu pak v r. 2009

úspěšně hnízdili špačci obecní (*Sturnus vulgaris*) a v r. 2010 rorýsi. Na jižní straně blízko téhož rohu je od r. 2008 jedině mně známé rorýsí hnízdo umístěné pod horním oplechováním stěny (obr. 3).

Je zřejmé, že v takto velké kolonii rorýsů nelze pozorovat všechny její členy najednou. I v době společného létání kolem hnízdiště jich část zůstává skryta za budovou a jiná zase zalétá tak daleko, že se ztrácí z dohledu. K tomu se přidává výše popsaná skutečnost, že mláďata opouštějí hnízda a odlétají na jih postupně, takže se v blízkosti hnízdiště ani nemohou vyskytovat současně. V r. 2010 bylo možné celkový počet rorýsů v kolonii odhadnout na nejméně 220, ale nejvyšší počet pozorovatelný v jednu chvíli byl jen 115. I toto číslo je však impozantní. Když se nad budovou VÚPP vznáší stovka rorýsů, je to nevšední podivná, a to hlavně navečer, kdy bývá v Radiové ulici malý nebo žádný provoz a kdy rorýsi běžně slétají do výšky jen 2–3 m nad zemí. Občas lze zahlédnout honící se rorýsy méně než půl metru nad ulicí.

Cím může být způsobeno tak velké soustředění rorýsů v budově VÚPP? Domnívám se, že nejde přímo o budovu, ale o její umístění. Podle mých pozorování není v celém okolí do vzdálenosti nejméně 2 km žádné jiné hnízdiště rorýsů, a tak mají místní ptáci prostor pro získávání potravy. Kromě toho v dosahu několika kilometrů se nacházejí poměrně velké vodní plochy (rybníky Kyjský, Počernický, Slatina nebo Podleský a Hostivařská vodní nádrž), nad nimiž mohou nasbírat dostatek hmyzu i v době nepříznivého počasí. Vedle chybějících hnízdních příležitostí v okolí jsou tedy nejspíše dobré potravní podmínky tím, co umožňuje existenci mimořádně početné kolonie těchto ptáků. Do budoucna by bylo zajímavé studovat např. párové a skupinové chování zdejších rorýsů, včetně analýzy jejich hlasových projevů. V každém případě je podle mého mínění důležité, aby toto hnízdiště zůstalo zachováno i v budoucnu.